

gen is, terecht, Gods end op te doen, om vraag te stellen, in de wet, in naar genees- maar nger op enis en en weg- eid van de ke Ge- tot de n, dat dhaven. ga dat ophel- lan zou om het Met het ool had ie haar eze kerke- grond- e meer- aard. e woord in over- manse midden l sprak, wrange August- over de terecht ate Dei tegevoel d; niet ide vol- t. Zelfs adplaats van het tegevoel m, maar lust kun- l Paulus haams."

ing naar sch aan- oes sterk sel ook rklaart ontstaan Paradijs n aan- hebben verboden gen God ad. Het rukt, de mdet de n tegen m hield lichaam, geest en n macht e wet aderheid terstond fonde gustinus eid des eid, de men van end was, daarom leed ge- ander te en prik- met de n de ge- gevolgd, raft zou gelding, ams een aandelijk aktheid s."

staat in bouwning lie reeds met de sprong enschen er deze rft ge- onde ligt mt niet jken lust cht der i schijn onde in e heeft. gustinus' ing der ij hem ar ont- ant- e voort- hoofdrol

speelt, de zondige neiging overeft van vader en moeder op het kind. Het woord van David: in zonde heeft mijn mijne moeder ontvangen, wordt door hem in letterlijken zin opgevat. De geslachtsdrift blijft bij Augustinus, zelfs in het huwelijk, een kwaad. Ter wille van het goede doel moet dit kwaad geduld worden; het huwelijk mag niet worden afgeschaft, omdat dan het menschelek geslacht zou uitsterven; maar wie de gave der onthouding bezit en daarom niet in het huwelijk treedt, staat veel hoger van God.

Augustinus ontkeerde daarom niet, dat het huwelijk door God reeds voor den val was ingesteld. Ook beschouwde hij het huwelijk in het Paradijs niet als een soort platonischen liefdesband, want God had bij de instelling van het huwelijk tot den mensch gezegd: „Weest vruchtbaar en vermenigvuldigt en vult de aarde." Maar de wijze, waarop deze voortplanting zou hebben plaats gevonden, zou bij den reinen mensch een geheel andere zijn geweest dan bij ons. Eerst ten gevolge van de zonde is in den mensch de zinnelijke lust opgekomen, en daarom is deze lust zelfs in het huwelijk een kwaad, zij het dan ook een kwaad, dat God de Heere door zijn wijs bestel aan hooger doel ondergeschikt heeft gemaakt.

Ook al heeft Augustinus dus het goed recht van het huwelijk gehandhaafd, en zelfs tegenover de gnostieke secten in zijn dagen, die het gehele huwelijksleven als zondig veroordeelden, in een afzonderlijk geschrift het huwelijk aangeprezen; toch kan het niet ontkend worden, dat deze beschouwing aan het huwelijk kwaad heeft gedaan. Het huwelijk wordt zoodoende een noodzakelijk kwaad; het kan niet gemist worden, omdat zonder het huwelijk de kerk niet zou worden voortgeplant; maar wie het huwelijk ontberen kon, deed beter met niet te rouwen.

Augustinus staat in deze opvatting niet alleen; het is de geest van zijn tijd, die uit hem spreekt. Bijna alle kerkvaders hebben op gelijke wijze gesproken. Hun schriften zijn vol van lofreden op de mannen en vrouwen, die kuisch bleven en niet huwden. En zelfs waar men gehuwd was, was het een teeken van rijkere genade, wanneer man en vrouw als „broeder en zuster" saam leefden. Het huwelijk van Jozef en Maria gold als het heerlijkste voorbeeld. Wanneer Paulus zegt, dat de apostel Petrus een zuster met zich omleide, dan wilde dit zeggen, dat Petrus wel gehuwd was, maar met zijn vrouw als zuster leefde. Zulk een huwelijk werd als een „huwelijk van engelen" genoemd, en de mensch die daartoe kwam, stond op een hooger trap van geestelijk leven.

Wel hebben enkelen als Jovinianus tegen deze verheerlijking van den ongetrouwden staat hun stem verheven, maar in de Roomsche kerk vond dit geen weerklank. Straks werd den priester het coelibaat als plicht opgelegd. En de monniken en nonnen, die de gelofte van kuischeid aflegden, deden daarmee een verdienstelijk werk. Zij waren de „maagden", van welke de apostel Johannes spreekt, die zich niet met vrouwen bevlekt hadden en daarom hooger loon van God zouden ontvangen.

Het huwelijk werd daarom door de Roomsche kerk niet afgekeurd; ze nam het zelfs onder haar sacramenten op. Maar het huwelijk bleef toch iets van lager orde; wie in het huwelijk trad, toonde daarmee een mensch te zijn van zinnelijke neiging. Verre boven het huwelijk stond de „staat der maagdelijkheid." En wie zich geheel aan God wilde wijden, moest niet huwen of den reeds gesloten band van het huwelijk feitelijk verbreken. Had niet Paulus gezegd: „het is een mensch goed geen vrouw aan te raken" en van de ongetrouwde vrouwen verklaard, dat „zij zich bekommeren om de dingen des Heeren, opdat zij heilig zijn beide aan lichaam en aan geest?"

Tot wat diep zedelijk bederf juist deze hoog-ideale opvatting in de Middeleeuwen geleid heeft, behoeft hier niet uitte te worden gezet. Men dweept met de maagd Maria; men verheft de onthouding van heiligen en martelaren; men zoekt in klooster en priesterstand hun kuischeid na te volgen. En het gevolg was juist, dat door deze onthouding van het huwelijk de verregaande zedeloosheid zich openbaarde en de kloosters hollen werden van ontucht. De ordinantie Gods kan niet straffeloos worden geschonden.

Eerst in verband met deze geheele opvatting van de openbaring en oververing der zonde, van het huwelijksleven en den maagdelijken staat, kan Augustinus gevoelen over het schaamtegevoel na den val worden verstaan. Maar juist daardoor zal het dan ook duidelijk zijn geworden, waarom de Reformatoren en met name Calvijn deze opvatting bestreden. Tegenover de Roomsche aescse voerden zij het pleit voor het goed recht van het huwelijksleven. Het huwelijk was volgens hen niet iets lagers, iets wat uit het vleesch opkwam en met zondigen lust bevestigd was. Het is den mensch goed, zoo had God in het Paradijs gesproken, dat hij niet alleen zij, en God zelf had hem een vrouw geschonken, geformeerd uit zijn ribbe, opdat deze twee tot één vleesch zouden zijn. Na den val was deze scheppingsordinantie niet verbroken, want God had tot de vrouw gezegd, dat haar begeerte tot den man zou zijn en dat ze met smarte kinderen zou baren. Al de patriarchen onder het Oude Verbond hadden in den huwelijken staat geleefd en Christus zelf had de scheppingsordinantie van het huwelijk tegenover de Pharizeen herhaald en bevestigd. Al mocht Paulus met het oog op de bijzondere omstandigheden in zijn dagen het huwelijk ontraden aan wie de gave der onthouding had, het bed was volgens dienzelfde Paulus eerbaar en onbevlekt, en het huwelijk zelf een afbeelding van de liefde tusschen Christus en Zijne

gemeente. Het huwelijk was daarom na den val niet iets van lager orde, maar was en bleef, gelijk onze Catechismus het noemt, een „heilige staat". Een hooger heiligheid aan den „maagdelijken staat" toe te schrijven, kwam bij hen niet op. Heilig was juist het huwelijk, en wie niet huwde stelde zich aan allerlei gevaren bloot.

Het was deze strijd over de heiligheid van het huwelijk, die Calvijn en de andere Gereformeerde uitleggers tot een geheel andere oplossing van het probleem bracht. Het was volkomen waar, zoo zeiden zij, dat wie een vrouw aanziet om haar te begeeren zonde doet, en dat niets sterker dan het zien van het naakte lichaam die zondige begeerte opwekt en prikelt. Indien Adam en Eva dan ook als vreemden tegenover elkander hadden gestaan, dan zou de opvatting van Augustinus recht hebben gehad. Maar Adam en Eva waren wettig gehuwd, zij waren man en vrouw; de begeerte tot elkan'er was dus bij hen geen zonde en behoefde niet door schaamtegevoel te worden gevolgd. Nog daargelaten, dat de Schrift van een dergelijke zinnelijke begeerte na den val met geen enkel woord rept en het psychologisch ook zeer onwaarschijnlijk moet geacht, dat de eerste vrucht der zonde zich juist op deze wijze zou hebben geopenbaard.

Reconsien.

CHR. W. KOSTER, Noodzakelijke staking. Een ernstig woord aan alle die Godvreezende zijn. Amsterdam, W. Kirchner, 1903.

Uit dit woord spreekt een Christenhart, dat met vrees de revolutionaire strooming in onze dagen gadeslaat. Aan de democratische beweging, ook van Christelijke zijde, is het volgens hem te wijten, dat een werkstaking, zooals onlangs te Amsterdam, een zoo ernstig gevaar voor heel de maatschappelijke orde kon worden. Daarom moet men onophoudend met de werkstaking van Christelijke zijde als geoorloofd voor te stellen; moet men niet meer doen aan het geliefhebber in sociale aangelegenheden en moeten de Christelijke vakorganisaties opgeruimd. Dit is de „noodzakelijke staking", die de heer Koster aanprijst. Actie werkt steeds reactie; een zoo brutale uiting van machtsmisbruik, als de arbeidersorganisaties zich veroorloofden, wekt achterdocht en doet tot het tegenovergestelde iterete overslaan. Wij vrezen, dat de heer Koster niet geheel aan deze klip ontkomen is. Een staken van al wat op den weg der democratische ontwikkeling ligt, zou onze Christelijke arbeiderspartij buiten ons volksleven sluiten. Het ware ons liever geweest indien de schrijver gewezen had op de roeping van „Patrimonium" en onze Christelijke vakorganisatie, om met alle macht elk misbruik van de arbeidersorganisatie tegen te gaan, en zoo een dam te vormen tegen den invloed der socialist.

Voor Kootwyls Scholen.

Ingekomen bij Dr. HOUTZAGERS en in har telijken dank ontvangen: Van C. J. W. te Rotterdam f 2.—, met aangegeven bestemming.

D. HULLEMAN, Penningmeester.

Uit de Pers.

Onlangs schreef Dr. Wagenaar in de *Zuiderkerk* een van die pakkende samenspraken, die er bij het volk ingaan gelijk men zegt als koeke. Dittmaal liep het over het trouwen met een man uit de Hervormde kerk.

Anna (tot haar oudere vriendin). Bet, ik moet je in diep geheim iets vertellen. Ik ben gevraagd. Bet. Door Dingeman? Anna. Ja. Gisterenavond. Zeg mij, wat zal ik doen.

Bet. Heb je nog niets geregd? Anna. Neen. Ik heb 't op mijn beraad genomen. Want er is een bezwaar. En dat bezwaar is, dunkt me, heel erg. 'k Geloof niet, dat ik kan.

Bet. Hou je niet van hem? Anna. Ik ken hem nog niet goed, hé. Doch ik zie hem graag. Neen, hij trekt me wel aan, maar er is een muur, waar ik niet overheen kan.

Bet. Hij past toch best op en hij heeft een nette en goed betrafd betrekking.

Anna. Ja, dat is alles goed. Doch hij is niet van onze kerk.

Bet. Is 't anders niet... Dwaas kind, dat je daarom je geluk souden weggoelen. Hij is toch orthodox.

Anna. Ja, hij is wel o. theod. en ook kerkelijk genoeg. Hij is bij de J. V. in de Spanjaardstraat en werkt mee met Dr. B. op een Zondagsschool. En daarom acht ik hem hoog. Doch daarom ook kan ik hem niet nemen.

Bet. O, dwaas kind. Als hij nu Roomsche of modern of socialist. Dan had je gelijk. Maar een nette, geloovige jongen te laten loopen, alleen omdat hij niet met je mee wil naar dezelfde kerk... Neen, hoor, zoo maal was ik niet.

Anna. Bet, ik heb pas belijdenis gedaan. Een toon heb ik mijn *jawoord* gegeven aan den Heere Jezus. Dat ik zijn bruid zou zijn en Hij mijn Bruidgom voor tijd en eeuwigheid. En ik heb, hoe gelukkig dan ook, den Heere Jezus, die voor mij gestorven is op 't vloekhout, innig lief. En nu geloof ik, dat ik Hem bedroeven zou, met deze liefde. Daardoor verdonkerde ik Zijn beeld in mijn hart, dat weet ik zeker.

Bet. Zou dat niet altijd zoo wezen, als er aardse liefde ons hart komt te vervullen? 't Is niet alle aardse min afgoderij? Helas, dat weet ik bij droeve ervaring maar al te goed.

Anna. 't Kan wel licht zoo gebeuren. Doch dan wordt men met zijn afgod geslagen of — God neemt hem weg uit onze ogen. Als ik verkeerden zal, dan moet ik een aanstaanden man van God ontvangen. Dan moet ik er den Heere Jezus in kennen en voor kunnen danken, omdat door dien omgang mijn geestelijk leven verrijkt en verdiept wordt. Ik wil niet anders verkeerden dan in den Heere. En nu twijfel ik, of de Heere Jezus het goed vindt, dat ik mij verloor aan iemand die in 't kerkelijk leven. Zijn koning vertreedt en daarin niets voelt voor Zijn koningseer.

Bet. Ik ben niet zoo Gereformeerde als jij. Ik zou nooit mijn Kerk willen verlaten; want ik zeg ook: Jezus moet als Koning erkend worden over Zijn eigen Kerk en geen menscheleke besturen en reglementen mogen daar tusschen komen. Ook ons kerkelijk leven moet enkel gehoorsamsbede wezen aan 't Woord van God. En daarom zou ik ook om een man niet Hervormd kunnen worden. Maar dat eischt Dingeman toch ook niet van jou! Hij laat

je toch vrij. En jij moet hem vrij laten. Een ieder zij in zijn eigen gemeed ten volle verkerd! Anna. Daar staat ook: heb geen gemeenschap met ander zonden. Het kan best wezen dat Dingeman veel zonder is dan ik ben. En dat hij er h eelemaal geen zonde in ziet om bij 't geenootschap te blijven. Doch ik zie er zonde in. En daarom *hindert* mij het beste, dat er in hem is juist zijn godsdienst. Als hij vertelt van de heerlijke preeken van Dr. P., dan voel ik een drukking op mijn gemoed. Neen, jij kunt zeggen wat ge wilt, hier is een kloof.

Bet. Nu ja, ik had ook liever een man, die met me meeging.

Anna. Neen ik moet een man hebben, met wie ik kan meegaan, in alle dingen die hem dierbaar zijn. Hij moet mij leiden. Ik moet mij met mijn gansche hart bij hem aansluiten. Ik moet van hem leeren. Hij moet mij steunen. Leunen wil ik op hem in grote waardering en dankbare liefde. Rijk, dat is mijn ideaal van het huwelijk. En daarom kan ik niet een man nemen, die voor mij in het bijna-voornaamste geen leidman wezen mag.

Bet. Als je er zoo onder staat, dan moet je het niet doen.

Anna. Neen, ik kan het niet doen. 't Ware niet in Gods gunst. 't Ware ten koste van mijn vrede. En mijn vrede met God is mij meer waard dan alle liefdesgenot.

Bet. Ook later, dat is waar, heb je altoos last en verdriet bij de heerlijkste dingen. Bij je overtuiging. Als je des Zondags elk een kant uitgaat ter kerk. Met doopen. Met ziekte en huisbezoek... Ja, je hebt eigenlijk groot gelijk.

Anna. Nu, dank je voor je gesprek, beste Bet. Ik zal 't Dingeman eerlijk zeggen. Een gemengd huwelijk, zelfs met een geloovige, is te bezwaarlijk. Moet men 't juk dragen, omdat er later, als 't reeds getrouwd bent, verschil komt, dan behoef je het je vrede met God niet te kosten. Maar er moet open oogen in te loopen, dat is niet recht voor den Heere en te schadelijk voor het leven van je ziel.

Zoals men ziet, hebben deze Zeeuwsche zusters een helder oordeel en een beslist hart. Wanneer ze nog wat langer bij Dr. Wagenaar in de Gereformeerde waarheid onderwezen zijn, zal dat beetje Roomsche zuurdeeg, alsof men bij zijn belijdenis het „jawoord" aan Jezus geeft en een „bruid" van Christus wordt, er wel uitgaan.

Officiële Berichten.

De Classis Warfium vergaderd te Winsum op Woensdag 4 Febr. 1903, heeft praeparatoir onderzoekend den heer P. A. Sietsma (adres Watergraafsmeer) candidaat aan de Theol. School, en hem met algemeene stemmen beroepbaar gesteld voor de Geref. Kerken.

Namen de Classis:

S. GROENEVELD, scriba.

Hulpbehovende Kerken, Zuid-Holland.

Vergadering van deputaten D. V. Maandag 23 Februari, ten 10 ure, te Rotterdam, Hovestraat.

Op deze vergadering moeten ook de hulp aanvragen voor het komende Synode jaar (1903—1904) ingediend worden.

Namen het Moderamen:

W. B. RENKEMA, secret. penningg. Rijnsburg, 9 Febr. 1903.

Kerkgeschiedenis.

Het volgende wordt medegedeeld uit de rede over „Het object der Kerkgeschiedenis", waarvoor professor Dr. H. Bouman, benoemd hoogleraar aan de Theol. School te Kampen, zijn ambt aanvaard heeft.

In het eerste deel zijner rede zet de spreker uiteen hoe, in den loop der historie, de voornaamste geschiedschrijvers Eusebius, de schrijvers van de Maagdenburger Ceutarien, Gottfried Arnold, Mosheim, Secules, Neander, Baur, e. a. gedacht hebben over het object der Kerkgeschiedenis.

Vervolgens vestigde hij de aandacht op het streven, dat in den laatste tijd opkwam, om, zooals Loofs, E. Preuschen e. a. willen, de Kerkhistorie te zuiveren van de dogmenhistorische stof, of om, zooals Harnack, Weinle, Pijper en S. Cramer, onder den invloed van de nieuwere opvatting van den godsdienst het eigenlijke voorwerp van de kerkgeschiedenis te zoeken in het inwendig leven der kerk, in het godsdienstig zedelijk leven en het leven der vroomheid. Zoodoende gaat de kerkhistorie over in „Religionsgeschichtliche en Religions-psychologische Betrachtungen".

De Kerkgeschiedenis moet echter blijven volgens de Schrift de historie der Christelijke Kerk. De H. Schrift is het principium unicum Theologie, waaruit wij de Kerk leeren kennen. De Kerk is een vergadering van geloovigen, het lichaam van Christus, dat afschoven levende op aarde en trachtende in te dringen in het menschelek leven en dat te hervormen, hare bestemming niet heeft op aarde, maar in den Hemel.

De kerk heeft een zichtbare en onzichtbare zijde, van het zichtbare kunnen wij alleen een beschrijving geven. Object der kerkhistorie is de zichtbare kerk, die uitkomt in haar instituut en in haar organisatie. In de kerk als lichaam van Christus werkt het leven van het Hoofd, dat geen mensch kan zien en voorwerp is des geloofs, maar welk leven toch openbaar wordt in het leven des geloofs, in de krachten en gaven van het Koninkrijk Gods.

De leven dringt van uit het middelpunt naar den omtrek van het menschenleven en vindt zijn zichtbaren vorm in het instituut, dat door Christus gesticht is om het leven der kerk te leiden en tot zijn vervulling te brengen. Voor dat doel gaf Christus zijn woord. De geschiedenis der kerk kon genoemd worden de geschiedenis van de werking van het woord. Het woord wordt uitgedragen in de wereld, stuit op verzet, het werk door, tracht trots alle belemmering baan te breken, het bewustzijn om te zetten, het overwonnen te doordringen en voor te bereiden voor den dag van Christus.

God de Heere voert door het woord onder de leiding des Geestes zijn Raad uit en brengt onder aanvoering van Koning Christus de kerk tot hare volmaking. De kerkgeschiedenis beschrijft den ontwikkelingsgang van dat lichaam van Christus. Deze ontwikkeling gaat onder den machtingen invloed van het woord. Het woord wordt gepredikt en veroverd de wereld, daarom is de kerkgeschiedenis voor een deel zendingsgeschiedenis.

Het woord gaat in in het bewustzijn en doet het dogma geboren worden, en daarom is de kerkgeschiedenis zonder de geschiedenis der dogmata niet te verstaan. Het woord wordt door ambten en diensten gedragen tot de gemeente, schept orde en recht in de gemeente en daarom mag in de kerkhistorie niet ontbreken een beschrijving in hoofdtekken van de ambten en de diensten van het recht der kerk.

Het woord dringt door in het innerlijke leven

en tracht een christelijk leven te creëren, de wereld van voorstellingen en aandoeeningen te beheerschen en daarom kan de geschiedenis van de werking des woords in het godsdienstig en zedelijk leven en in het leven der vroomheid niet ontbreken. Maar nimmer mag, zooals in den laatste tijd pogingen zijn aangewend, dit onderzoek bedoelen de kerkgeschiedenis te vervormen.

Het eigenlijke voorwerp der Kerkgeschiedenis moet blijven de geschiedenis van dat machtige instituut door Christus gesticht tot doorwerking van de kracht des woords in de menscheid tot de komst van Gods Koninkrijk en de verheerlijking van zijn nooit volprezen Naam.

Zij is de geschiedenis van het regiment van Christus.

Met de gebruikelijke toespraken werd de rede geëindigd.

Buitenland.

Duitschland. Naar aanleiding van het overlijden van Dr. Böhl.

In het einde van Januari stierf te Weenen de hoogleraar Dr. Eduard Böhl, in den ouderdom van 67 jaar. Sedert jaren was hij rustend hoogleraar; doch zijne krachten lieten hem nog toe uitgebreide bronnenstudien te maken, met betrekking tot de Oostenrijksche kerkgeschiedenis. Een korte krankheid rukte hem weg. Böhl stond in nauw verband tot de Nederlandsch Gereformeerde gemeente te Elberfeld. Kohlbrugge was niet alleen zijn schoonvader, maar ook zijn geestelijke vader, zegt de *Reform. Kirchenz.* Wij durven dit niet zoo maar nateggen. Het kenmerkende van Dr. Böhl was niet aan Dr. Kohl bruggen ontleend. Daarom kunnen wij het boven genoemd blad volstrekt niet toegeven, dat Dr. Böhl in beslist Gereformeerden zin heeft gewerkt. De overleden hoogleraar kleeft toch het gevoel aan dat aan Christus, even als aan ons, de schuld van Adam is toegerekend; dat de mensch wat zijn natuur aangaat, buiten de gerechtigheid staat, en dat het beeld Gods hem niet is ingedrukt, maar als een sfeer om en boven hem was, en als een licht hem van buiten bestraalde. Darnede hangt dan de leer samen, dat de begeerte op zich zelf geen zonde kan zijn. De zonde is dus, volgens de leer van wijlen Dr. Böhl, eenvoudig het gemis van de sfeer der oorspronkelijke gerechtigheid; de mensch na den val kwam zoo te staan, als hij naar zijn wezen zonder die bijkomstige gerechtigheid, oorspronkelijk in zijn eenvoudigen natuurstaat stond, om alsnu een andere sfeer in te ademen, namelijk de sfeer des doods. De Gereformeerde leer onderwijst ons omtrent den mensch, het beeld Gods en de zonde geheel andere dingen. Maar Dr. Böhl kwam er toe, om toen hij aldus van de rechte lijn was afgeweken, in het stuk van het beeld Gods en de zonde, ook af te wijken van de Gereformeerde belijdenis in zake de leer omtrent Christus, en Hem voor te stellen, als staande met ons op één lijn, ook wat de innerlijke schuld betreft.

Dr. Kuyper schreef in de *Vleeschwording* des Woords, bl. XVI: „Reeds voor jaren was de verwachting groot van wat Dr. Böhl ook als dogmaticus worden kon; maar reeds de oude Kohlbrugge waarschuwde schrijver dezes voor jaren, om toch op de ontwikkeling van Dr. Böhl niet af te gerust te zijn. Hij had dienaangaande een somber gevoel. Thans, nu dit sombere gevoel van Dr. Kohlbrugge maar al te zeer gebleken is juist te zijn, rest ons niets anders, dan met de bescheidenheid die ons tegenover een man als Dr. Böhl voegt, en met warme waardering van het vele, dat hij voor de zake Gods deed, niettemin ten ernstigste en ten nadrukkelijkste te protesteeren tegen zijn poging, om onder Gereformeerde banier een scheepje te laten uitvaren, dat zoo onschijnlijke en ongereformeerde, deels Roomsche, deels Melanch-tonaansche, deels filosofische lading dekt."

Ter verzachting van dit oordeel, dat met goede bewijzen gestaafd wordt, voegt Dr. Kuyper er aan toe: „Intusschen leidt niemand uit het bovenstaande af, als bedoelde Dr. Böhl met voorbedachten rade, deze geheele ontwijking der Gereformeerde belijdenis te aanvaarden."

Wij zouden er niet toegekomen zijn, dit neer te schrijven, indien de redacteur van de *Reform. Kirchenzeitung* niet geschreven had, dat een groot aantal leerlingen onder de Oostenrijksche predikanten het aan Dr. Böhl te danken hadden, dat zij in den zin der Gereformeerde vaders hun ambt konden bedienen, terwijl als enige bedenking tegen Böhl's Christelijke geloofsleer, die in 1886 verscheen, wordt ingebracht, dat die minder door een eigen systematische groep, als door soliede en gelijkmatige verwerking der bijbelsche en historische stof uitkwam. Laat er ons aan toevoegen dat de geachte redacteur er wel oog voor heeft, dat Böhl's geschrift over de rechtvaardigmaking, dat in 1890 het licht zag, te veel rekening houdt met de eenzijdige formules van Luther en te weinig met den vooruitgang die in deze te bespeuren is in de theologie van Calvijn.

Mocht het bovenstaande er toe medewerken dat men in Duitschland Dr. Böhl niet hield voor een Gereformeerde theoloog bij uitzondering. In Duitschland zoo wel als in ons vaderland, zijn velen van dat gevoelen. Dezulken houden het er voor dat de mantel van Dr. Kohlbrugge op Dr. Böhl gevallen is.

EEN NIEUW MANUSCRIPT.

Uit Kairo in Egypte meldt men, dat een zeer gewichtige ontdekking in Syrië gedaan werd. Daar zou wellicht het oudste, zeker een van de oudste Hebreeuwsche handschriften van den Bijbel gevonden zijn. Het document is van Syrië naar Kairo overgebracht.

Het bestaat uit de vijf boeken van Mozes, die met Samaritaansche letters op gazellenperkament in 735 na Christus zijn geschreven. In de *Ev. Luth. Kirchenzeitung* wordt beweerd, dat dit het oudste Hebreeuwsche handschrift is, dat men in Europeesche en Amerikaansche bibliotheken vindt. Doch dit is niet juist. In St. Petersburg wordt toch de codex Sinaiticus bewaard, waarin vele boeken en hoofdstukken uit het Oude Testament voorkomen, terwijl toch vast staat, dat dit handschrift dateert uit het midden der vierde eeuw. Het in Syrië gevonden handschrift wijkt eenigzins van den bekenden en door de kerken aangenomen tekst af. Zoo komt daarin onmiddellijk na de wet der tien geboden een plaats van ongeveer 15 bladzijden, die men in den Bijbel te vergeefs zoekt.

De heer Georg Zeidau, te Kairo, van de *Royal Asiatic Society*, werd voorloopig met de bewaring van het handschrift belast. Iemand die bij deskundigen van het Britsche museum een onderzoek nstelde, vernam, dat men aldaar van de nieuwe ontdekking nog niets wist, doch dat men haar voor zeer gewichtig hield, wanneer de vertaling van den datum juist is.

Er werd daarbij nog medegedeeld, dat kort geleden het Museum door een Samaritaansche

overzetting van het boek Numeri en onderscheidene in het Hebreeuwsch geschrevene gebeden verrijkt werd. Deze documenten dragen het jaartal 1339.

Gemengd nieuws.

Een standbeeld voor Servet. Den 27sten October 1903 zal het 350 jaren geleden zijn, dat Michel Ser et, terwijl Calvijn te Genève was, als Godalastenaar werd verbrand. Nu heeft men op dit éne betreunswaardige feit dat bij de Reformatie der kerk onder leiding van Calvijn plaats vond, gedurig gewezen, zonder daarbij echter te kunnen aantoonen, dat de terechtstelling van Servet plaats had als een geolg van de beginselen, waarvan de reformatie der kerk uitging. Maar dit is voor de vrienden der religie niet genoeg. Gelijk men in Parijs een standbeeld opgericht heeft voor Etienne Dolet, omdat hij in zijn qualiteit van vrijdenker door de Inquisitie ten vure werd gedoomd, zoo moet nu ook in Genève, in de stad van Calvijn, een standbeeld verrijzen om de nagedachtenis van den loochenaar der Drieenheid en van den verkondiger van Pantheistische denkelden te verheerlijken. Dit standbeeld moet in Genève opgericht worden, al is Servet ook in Spanje geboren. De internationale bond van vrijdenkers gesteund door tal van Spaansche schrijvers en mannen van wetenschap, heeft daartoe besloten.

Met ingesamenheid wordt door de kerkelijke pers in Duitschland er op gewezen, dat prins Albrecht van Pruisen, bij het van stapelloopen van de „Brunswijk" te Kiel, de woorden gebuikte: „Op allerhoogst bevel *van* ik dit schip de „Brunswijk". Vroeger werd er bij zulk een gelegenheid gesproken van een „doopen" van een schip, zoodat de „scheepsdoop" door den keizer is afgeschaft.

Men wil in Amerika de Anglicaansche kerk niet langer de „protestantsch-episcopale kerk", maar de katholieke kerk van Amerika noemen. De invloed van de hoogkerkelijke partij is hierin merkbaar. Het doel is om die kerk te laten uitkomen als een gemeenschap die met het protestantisme niets gemeen heeft. Men beweert dat de gemeenteleden daarvan over het algemeen niets weten willen.

WINCKEL.

Voor Kinderen.

DE KLEINSTE STATEN DER AARDE.

Welke dat zijn is niet zoo algemeen bekend, dat niet iemand er zich mee zou kunnen vergissen. Althans er zijn heel wat menschen, die gelooven, dat b.v. ettelijke Duitse hertogdommen, de Saksische en dergelijke, de kleinste staten ter wereld zijn. Toch zijn er nog veel kleinere. Van die heel kleine staatjes behoort er maar één tot Duitschland, en dat is dan nog wel de grootste.

De minst kleine is het hertogdom *Lichtenstein*, dat op de Zwitsersche grens ligt, 150 vierkante mijlen en nog geen 10,000 inwoners heeft, dus ongeveer zoveel als bij ons een of ander landtje. In de hoofdstad Vaduz wonen 1000 menschen, dus minder dan op menig dorp bij ons. De vorst woont ook niet daar maar in Weenen.

Maar een derde zoo groot echter, is de republiek *San Marino* in boven Italië; de hoofdstad en nog vier dorpen tellen saam iets minder inwoners dan Lichtenstein. 't Wordt bestuurd door een grooten Raad van 60 en een kleinen van 12 leden. Er is ook een leger van 1... 24 man. Ontstaat er echter oorlog, dan komen er 950 bij. Het is de oudste republiek van Europa.

Weer veel kleiner nog is het vorstendom *Monaco* in noord-Italië in de Riviera. Dit omvat maar een 20 vierkante mijlen, en heeft ruim 13,000 inwoners; heel het gebied bestaat uit het op een rots gebouwd stadje. Monaco heeft een droeve vermaardheid gekregen door zijn speelbank of liever, speelhal, waar jaarlijks zooveel ongelukkig worden. Die speelbank brengt alles op wat noodig is voor het landje en de vorst houdt nog veel over. Hij heeft een leger van 75 man en 44 politiedienaars, kan adellijke titels verleenen, moet slaan, een vloot uittreiden, of hij ooit oorlog verklaart aan wien hij wil. Of hij 't ooit doen zal? Zeker is hij, hoe klein zijn land ook is, een der rijkste vorsten van Europa.

We stappen nu over naar een anderen kant van ons werelddeel. Tusschen Frankrijk en Spanje ligt weer een republiek *Andorra*, die bij Monaco vergeleken, wel een groote mogendheid kan heeten. Want Andorra is bijna 30 maal groter, doch heeft ongelukkig maar 12,000 inwoners, krijgslafte boeren. Een geheel vrije republiek is Andorra echter niet.

Nu komen we aan drie nog kleiner staten, waar de meeste menschen nog nooit van gehoord hebben. Toch ligt een er van dicht bij ons land.

Tusschen Aken, Eupen en Verviers vindt men een landje *Moermet* geheten. Het is 6 vierkante mijlen groot met 2700 inwoners. In 1815 konden de mogendheden het niet eens worden, wie het hebben zou, Nederland of Duitschland, en zoo bleef het een vrij gebied. Men leeft er rustig; ieder betaalt f 3 belasting per jaar en niet meer, en in de 800 huizen en villa's wonen meer welgestelde menschen naar verhouding, dan ergens ter wereld.

Al weer kleiner is het koninkrijk waar we nu heengaan. Het heet St. Kitts en is nog geen 2 vierkante mijlen groot. Het ligt westelijk van de Hebriden ten westen van Schotland, en bestaat maar uit een eiland. Mannen mogen er nooit regeren. Daarom kiest de bevolking, die uit arme visschers bestaat, een jonkvrouwelijke koningin, die blijft regeren tot zij gaat trouwen. Doet zij dat dan verliest zij de kroon.

De allerkleinste staat op aarde is weer een republiek. Deze heet *Grut* en ligt, gelijk Andorra, in de Pyreneeën. Zij is maar 1 vierkante mijl groot en telt slechts 120 inwoners, die in 't geheel geen belasting hebben te betalen. Er is zelfs geen munte voor een kerkhof op de stalle helling, waar het landje op ligt. De dooden worden daarom in Frankrijk begraven. Daar gaan ook de kinderen school.

Hoe zou het komen, dat terwijl zoovele groote en machtige rijken zijn vergaan, juist deze kleine zijn gespaard gebleven?

MILD EN ZUINIG.

Koning Frederik Wilhelm III van Pruisen, was een der mildste vorsten, die ooit geregeerd hebben. Hij kon ontzaglijke sommen wegeven voor een goede zaak of om ongelukkigen te helpen.

Daarentegen was de goede koning, gelijk ettelijke zijner voorzaten, verbaasd nauwkeurig, ja zuinig en schriel, als het kleine zaken betrof. Zijn meubelen en kleeren deden zoo lang mogelijk dienst. 't Kostte veel, hem te bewegen nieuwe aan te schaffen. En was dan b.v. heel het meubelstuk van mahoniehout, dan zei de koning: „Wat een dwaasheid. Berkenhout is immers even goed."